

Clash der culturen

Het ontstaan van een multiculturele samenleving Carlo van Praag

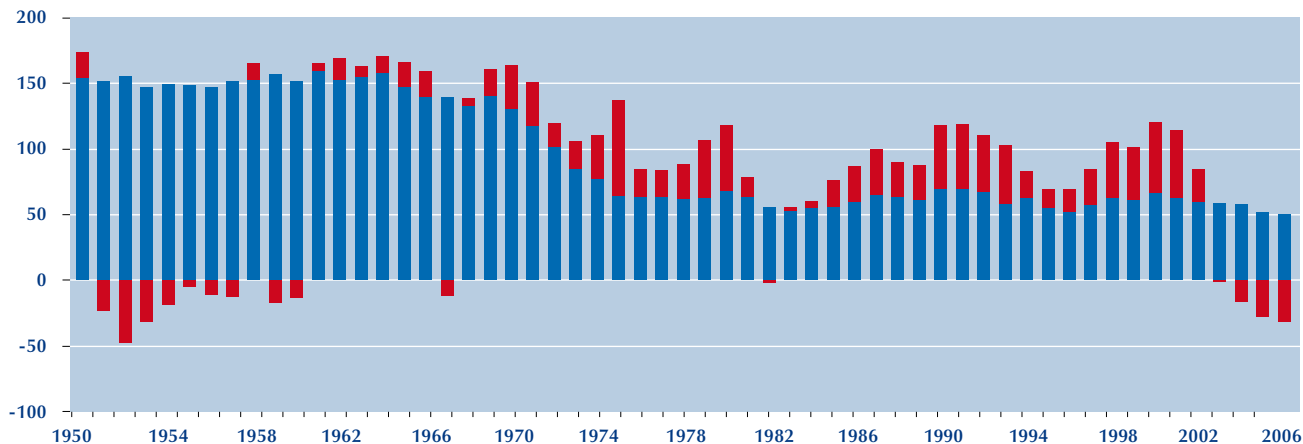
Er is bijna geen ander Europees land waar de bevolkingstoename zo hard is gegaan als in Nederland. Zeven miljoen zielen in de afgelopen zestig jaar: van ruim negen miljoen inwoners aan het eind van de Tweede Wereldoorlog tot 16,4 miljoen nu. In de eerste decennia na de oorlog was Nederland een emigratieland en werd de groei van de bevolking vooral veroorzaakt door het grote aantal kinderen dat werd geboren. Er waren wel immigranten, vooral uit wat toen Nederlands-Indië heette, maar er was meer emigratie van mensen die vanuit Nederland vertrokken naar landen als Canada, de Verenigde Staten, Australië, Nieuw-Zeeland en Zuid-Afrika. In de jaren zestig veranderde dit. Nederland werd een immigratieland. Terwijl het geboorteoverschot begon te dalen nam het vestigingsoverschot toe.

Dat kwam vooral door de vestiging van buitenlandse werknemers uit de landen rond de Middellandse Zee – de Zuid-Europese landen, Turkije en Marokko. (figuur 1) Het was niet de bedoeling dat deze ‘gastarbeiders’, zoals de term toen luidde, in Nederland zouden blijven. Aanvankelijk keerden velen ook terug naar hun herkomstland, maar steeds grotere groepen bleven in Nederland en lieten in de loop van de jaren hun gezinnen overkomen. Daardoor hield de immigratie aan – in elk geval die uit Turkije en Marokko. Daar kwamen in de jaren zeventig en tachtig de Surinaamse immigranten bij, namelijk zij die de voorkeur gaven aan Nederland boven het in 1975 onafhankelijk geworden Suriname.

Drs. C.S. (Carlo) van Praag was adjunct-directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en eindverantwoordelijk voor het twejaarlijks verschijnende Sociaal en Cultureel Rapport. Nu is hij gepensioneerd en als research fellow verbonden aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Van Praag publiceert geregeld over het onderwerp ‘etnische minderheden’

figuur 1

vestigingsoverschot
geboorteoverschot





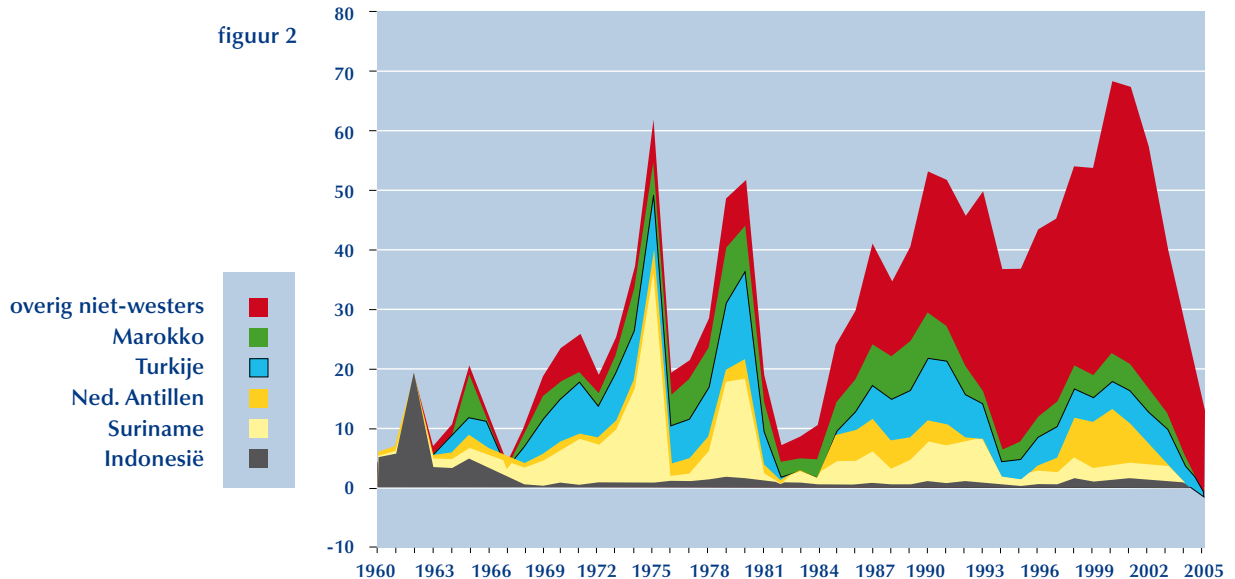
Veel gastarbeiders werken in de tuinbouw

Toen in de jaren negentig al deze stromen langzaam opdroogden, kwam er een nieuwe immigratie op gang. Asielzoekers uit een groot aantal landen in Azië en Afrika zochten om redenen van persoonlijke veiligheid en economische vooruitzichten, toegang tot Europa. Nederland was met zijn betrekkelijk ruimhartige asielbeleid toen een populair vestigingsland. In de jaren negentig kreeg ons land per duizend inwoners ruim twee keer zoveel asielverzoeken te verwerken als de toenmalige Europese Unie in haar geheel. Daarnaast kregen de Turkse en Marokkaanse immigratie een nieuwe impuls. Want hier geboren of opgegroeide jongeren trouwden met een partner in het land van herkomst en lieten die vervolgens naar Nederland komen.

Ruim drie miljoen allochtonen in Nederland

Vanaf 2001 is de immigratie drastisch gedaald (figuur 2), voornamelijk door een restrictief beleid van de Nederlandse overheid. De emigratie daarentegen, is weer toegenomen. Daarbij gaat het vooral om de terugkeer van immigranten naar hun land van herkomst. Voor een aantal herkomstlanden, bijvoorbeeld Turkije, geldt dat het aantal mensen dat terugkeert groter is dan het aantal mensen dat zich vanuit die landen in Nederland vestigt. Het vestigingsoverschot heeft plaats gemaakt voor een vertrekoverschot. Al met al is het aantal niet-westerse allochtonen in Nederland aan het begin van 2007 gestegen tot 1.739.000. Dat komt overeen met 10,6 procent van de totale Nederlandse bevolking. Daarnaast telt Nederland ook nog 1.432.000 westerse allochtonen, ofwel 8,8 procent van de bevolking. Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en personen uit een groot aantal derdewereldlanden worden niet-westerse allochtonen genoemd. Mensen afkomstig uit Europese en andere westerse landen, met inbegrip van de voormalige

figuur 2



Sovjet-Unie, heten westerse allochtonen. Ook Indonesië wordt, op historische gronden, tot de westerse herkomstlanden gerekend. Migranten uit dat land zijn voor een groot deel in de jaren vijftig en zestig als repatrianten naar Nederland gekomen

Niet-westerse allochtonen (totaal 1.739.000)		Westerse allochtonen (totaal 1.432.000)	
Turkije	369.000	Indonesië	390.000
Suriname	334.000	Duitsland	381.000
Marokko	330.000	België	112.000
Nederlandse Antillen en Aruba	130.000	(voormalig) Joegoslavië	77.000
China	45.000	Verenigd Koninkrijk	76.000
Irak	44.000	Polen	51.000
Afghanistan	37.000	(voormalige) Sovjet-Unie	48.000
Iran	29.000	Italië	37.000
Ghana	19.000	Frankrijk	34.000
Egypte	19.000	Verenigde staten	31.000
Zuid-Afrika	16.000	Spanje	31.000

tabel 1 Allochtonen naar de belangrijkste herkomstlanden in 2007 (Bron: CBS)

vraag 1 Wat zijn de vier grootste groepen allochtonen in Nederland? Zijn daarvan de westerse of de niet-westerse allochtonen in de meerderheid?

Tabel 1 laat zien dat Turkije, Suriname, Marokko en de Antillen nog steeds de belangrijkste niet-westerse herkomstlanden zijn. Daarnaast zijn er veel migranten uit de landen in het Midden-Oosten en Afrika. Zij zijn hier meestal als asielzoekers gekomen. Verreweg de meeste westerse allochtonen komen uit Indonesië (de eerder aangeduide repatrianten) en uit onze buurlanden. In recente jaren zijn ook Oost-Europese immigranten, bijvoorbeeld uit Polen, sterk in aantal toegenomen. De uitbreiding van de Europese Unie in 2007 heeft een belangrijke migratie uit Roemenië en Bulgarije op gang gebracht, maar deze komt nog niet tot uiting in de cijfers van de tabel.

Omdat dit hoofdstuk gaat over de problemen van de multiculturele samenleving en deze vooral tot uiting komen in de relatie met niet-westerse allochtonen, spitst dit artikel zich toe op deze groep migranten.

Veertig procent van de allochtonen in Nederland geboren

De niet-westerse allochtonen zijn lang niet allemaal als migrant naar Nederland gekomen. Van de Turken, Marokkanen en Surinamers behoort al ruim veertig procent tot de tweede generatie. Dat wil zeggen dat hun ouders wel uit het land van herkomst kwamen, maar dat ze zelf wel in Nederland zijn geboren. Bij meer recent geïmmigreerde groepen, zoals Irakezen en Afghanen is de tweede generatie nog relatief klein. Hoewel er al lang Chinese migranten in Nederland zijn – denk maar aan het ruime aanbod aan Chinese restaurants in het Nederlandse straatbeeld, en van hen inmiddels een tweede en derde generatie is, is het overgrote deel pas recent in Nederland gekomen.



In recente jaren is het aantal Oost-Europese immigranten, bijvoorbeeld uit Polen, sterk toegenomen

10,6 procent van de Nederlandse bevolking is niet-westers allochtoon, 8,8 procent is westers allochtoon

Wie is allochtoon?

Wie is een Turk of een Marokkaan, een Mexicaan of een Indiaan? Dat is niet eenduidig. Verschillende landen hanteren andere definities voor het begrip allochtoon. Ook in de (sociaal)wetenschappelijke literatuur zijn door diverse auteurs uiteenlopende definities gebruikt. Van zwarten (als onderscheid van witten) en nationaliteit tot 'een ieder die zegt te zijn opgegroeid in een niet-Nederlandse cultuur'. Het is dan ook zaak goed op te letten welke definitie van 'allochtoon' in een artikel of een grafiek is gehanteerd. In de jaren vijftig noemde men in Brabant iemand al allochtoon als deze van bijvoorbeeld Breda naar Eindhoven was verhuisd.

In de Verenigde Staten wordt veel waarde gehecht aan de zogeheten zelfidentificatie: voelt iemand zich Hispanic, Afro American of Native American, dan wordt hij of zij als dusdanig geregistreerd. Ook in het Verenigd Koninkrijk kunnen respondenten zelf aangeven tot welke etnische groep, of zelfs verschillende groepen, ze behoren. De enquêteurs wordt zelfs op het hart gedrukt vooral niet zelf een oordeel te vellen. In Frankrijk daarentegen is het zelfs bij wet verboden om etniciteit te registreren. Iedereen die het Franse staatsburgerschap verwerft, wordt automatisch een Fransman of een Française. Niks allochtoon!

Veel landen gaan uit van iemands nationaliteit om te bepalen of iemand allochtoon is. Volgens het Nederlandse CBS is een allochtoon een persoon van wie minstens één ouder buiten Nederland is geboren. Daarmee tellen niet alleen de mensen die zelf naar Nederland zijn gekomen mee als allochtoon, maar ook hun hier geboren kinderen (de tweede generatie). Nederland is, samen met Denemarken, het enige land in Europa dat volgens zo'n ruime definitie allochtonen registreert. In de statistieken van andere landen kent men hooguit het geboorteland van de persoon zelf. Daarmee is de tweede generatie migranten al niet meer bekend. In Nederland verdwijnt pas de derde generatie allochtonen uit de statistieken. (M.E.)



De meeste niet-westerse allochtonen hebben de Nederlandse nationaliteit. Dat geldt in elk geval voor de allochtonen van de tweede generatie die immers hier geboren zijn. Veel Turken en Marokkanen hebben tijdens hun verblijf hier de Nederlandse nationaliteit verkregen. Daarnaast behielden zij vaak hun oorspronkelijke nationaliteit. Antillianen en verreweg de meeste Surinamers waren al Nederlander voordat zij zich hier vestigden. Niet-westerse allochtonen zijn gemiddeld veel jonger dan de rest van de Nederlandse

bevolking. 55 Procent is jonger dan 30 jaar, terwijl dat voor de gehele Nederlandse bevolking 36 procent is. Immigratie helpt daarom enigszins tegen de vergrijzing van onze bevolking, maar zal deze niet stoppen. Daarvoor zouden veel hogere aantallen jonge immigranten nodig zijn.

Niet-westerse allochtonen wonen regionaal geconcentreerd. De Nederlandse bevolking bestaat voor 10,6 uit procent niet-westerse allochtonen. Dat is een landelijk gemiddelde, in de grote steden is het percentage veel hoger. In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag vormen niet-westerse allochtonen ongeveer een derde van de bevolking. In gemeenten met minder dan 100 duizend inwoners is gemiddeld slechts zeven procent van niet-westerse komaf. In de grote steden zijn niet-westerse allochtonen nog eens extra geconcentreerd in bepaalde wijken. In de vier grote steden zijn enkele tientallen wijken waar de niet-westerse allochtonen zelfs de meerderheid van de bevolking vormen. Van de kinderen en jongeren in de grote steden is meer dan de helft een niet-westerse allochtoon. Het is dus geen wonder dat in de grote steden veel 'zwarte' scholen zijn. Hoewel de immigratie sterk is gedaald, groeit het aantal niet-westerse allochtonen in Nederland nog steeds tamelijk sterk. Dat komt doordat ze relatief veel kinderen krijgen. Veel niet-westerse vrouwen zijn in de vruchtbare leeftijd en bij een aantal groepen, zoals Marokkanen en Turken, krijgen deze vrouwen gemiddeld meer kinderen dan autochtone Nederlanders. In het verleden waren Marokkaanse en Turkse gezinnen in vergelijking met de autochtoon Nederlandse gezinnen zeer omvangrijk. Tegenwoordig is dat verschil niet meer zo groot. Marokkaanse vrouwen kunnen tegenwoordig gedurende hun vruchtbare leven rekenen op gemiddeld drie kinderen, terwijl dat cijfer bij autochtoon Nederlandse vrouwen 1,8 bedraagt. Daarnaast neemt de niet-westerse allochtoon bevolking in Nederland toe, vanwege de zeer lage sterfte. Er zijn immers nog relatief weinig ouderen onder de allochtonen.

Problemen van de multiculturele samenleving

Het zou niet realistisch zijn te ontkennen dat de aanwezigheid van grote groepen niet-westerse allochtonen in Nederland problemen geeft. Massale migratie gaat altijd met aanpassingsproblemen gepaard, zowel bij de migranten als bij de ontvangende samenleving. Meestal duurt het een aantal generaties voordat deze problemen zijn opgelost. Dat geldt niet alleen voor Nederland, maar voor elke multiculturele samenleving. De problemen van de multiculturele samenleving worden veroorzaakt door sociale tegenstellingen en culturele tegenstellingen.

Van de kinderen en jongeren in de grote steden is meer dan de helft een niet-westerse allochtoon

Taal- en opleidingsproblemen

Taalproblemen en het niet kennen van de weg in de samenleving kenmerken veel migranten. In Nederland is dat wat minder geweest doordat veel migranten uit Suriname en de Nederlandse Antillen kwamen en al een goede kennis van het Nederlands bezaten.

vraag 2 Waarom neemt het aantal niet-westerse allochtonen in Nederland toe?



In de grote steden zijn veel 'zwarte' scholen. Dit is niet verwonderlijk, omdat van de kinderen en jongeren in de grote steden meer dan de helft een niet-westerse allochtoon is
© Marcel van den Bergh/Hollandse Hoogte

Maar bij Turken en Marokkanen is dat niet het geval. Niet alleen de eerste generatie heeft taalproblemen, tot op zekere hoogte ook de tweede generatie. Dat deze groepen voornamelijk wonen in stadswijken met veel bewoners uit hetzelfde land van herkomst versterkt dit probleem. Bovendien komen er nog steeds nieuwe immigranten uit Turkije en Marokko die het Nederlands niet machtig zijn. Daarnaast speelt het dikwijls lage opleidingsniveau de niet-westerse allochtonen parten. Dat is in het geval van de Turken

Migranten uit sommige landen, bijvoorbeeld Iran, zijn relatief hoog opgeleid

en de Marokkanen niet verbazingwekkend. Zij werden in het verleden immers juist naar Nederland gehaald voor het ongeschoolde werk waarvoor autochtonen geen animo meer hadden. Die achterstand in opleiding is bij de tweede generatie nog niet verdwenen. Turkse en Marokkaanse leerlingen hebben, vergeleken met autochtone leerlingen, nog steeds een leerachterstand en ze gaan minder vaak naar havo en vwo en komen vaker terecht in het vmbo. Wel is er sprake van een inhaalslag. Voor Surinamers is de onderwijs-situatie gunstiger dan voor Turken en Marokkanen en dat gold aanvankelijk ook voor Antillianen. Die laatste groep is, door de immigratie van slecht opgeleide jongeren in de jaren negentig, echter sterk teruggezaakt. Bij de asielmigranten verschilt de situatie per herkomstland. Migranten uit sommige landen, bijvoorbeeld Iran, zijn relatief hoog opgeleid, maar dat geldt zeker niet voor alle landen.

Sociaal-economische achterstand

Sociale achterstand van veel migranten is niet alleen zichtbaar in het onderwijs, maar ook op de arbeidsmarkt. De werkloosheid is bij de meeste niet-westerse allochtone groepen wel drie tot vier keer hoger dan onder autochtonen. Dat heeft uiteraard te maken met de taalproblemen en de vaak lage opleiding. Maar zeker ook met discriminatie. De ongunstige positie op de arbeidsmarkt heeft uiteindelijk veel invloed op het inkomen van veel migranten, dat gemiddeld laag is.

Grote groepen laag opgeleide migranten kwamen net op een moment dat de Nederlandse samenleving een sterke democratisering van het onderwijs onderging. Onder de autochtonen werd het opleidingsniveau steeds hoger en het aantal sociaal-economische achterblijvers nam af. Mede daardoor drukken de niet-westerse allochtonen nu een sterk stempel op het verschijnsel 'sociale achterstand' in zowel het onderwijs als op de arbeidsmarkt. Gemiddeld is de helft van alle achterstandsleerlingen in het onderwijs van allochtone herkomst en in de grote steden is dat zelfs de grote meerderheid. Bovendien wonen allochtonen vooral in minder aantrekkelijke stadswijken, die door de autochtonen worden versmaad. Deze segregatie maakt de sociaal-economische tegenstellingen tussen autochtonen en allochtonen extra duidelijk zichtbaar.

De Nederlandse overheid heeft het probleem van de sociale achterstand van allochtonen reeds lang geleden onderkend. Vandaar dat sinds het begin van de jaren tachtig een minderhedenbeleid wordt gevoerd, met als voornaamste doel het bestrijden van



deze achterstand. Zo krijgen scholen met veel allochtone leerlingen extra steun en probeert men werkgevers ertoe te bewegen allochtonen in dienst te nemen. Het recente inburgeringsbeleid is erop gericht om nieuwe immigranten enigszins vertrouwd te maken met de Nederlandse taal en de Nederlandse samenleving. Dit in de verwachting dat hun aanpassing daarmee soepeler verloopt en dat hun sociaal-economische vooruitzichten verbeteren.

Culturele tegenstellingen

De niet-westerse allochtonen komen uit landen waarvan de cultuur verschilt van de westerse cultuur, zo men wil van de westerse cultuur in haar Nederlandse variant. In die culturen gelden tot op zekere hoogte andere waarden en normen dan in de westerse cultuur. Zo kijkt men bijvoorbeeld dikwijls anders dan we in Nederland gewend zijn aan tegen het belang van de godsdienst, de positie van vrouwen, de relatie tussen ouders en kinderen, de banden met de familie, de rechten van het individu of de toelaatbaarheid van verschillende seksuele uitingen. Uiteraard is een dergelijke constatering een grove generalisatie, want tussen groepen van migranten en tussen individuen binnen de diverse groepen bestaan grote verschillen. Sommige groepen of individuen zijn sterk westers georiënteerd, terwijl andere groepen of individuen veel sterker zijn verankerd in de cultuur van het land van herkomst. Bovendien is er ook geen uniforme westerse of Nederlandse cultuur, maar bestaat deze uit een verzameling van diverse stromingen. Ondanks die relativisering heeft het toch zin om van interculturele tegenstellingen te spreken, al was het maar omdat die tegenstellingen geregeld leiden tot spanningen en botsingen.

Bij dit cultuurconflict gaat het vaak om de tegenstelling tussen westerse ideeën en traditioneel islamitische standpunten. Dat ligt ook in de rede, want moslims vormen met ongeveer 850 duizend aanhangers de helft van de niet-westerse allochtonen. Bovendien is de islam mondiaal gezien een zeer belangrijke religie waarin sterke anti-westerse stromingen bestaan die ook de moslims in Nederland niet onberoerd laten. Het overgrote



Allochtonen die Nederlander willen worden, moeten verplicht een speciale ceremonie bijwonen en een zogenoemde ‘verklaring van gebondenheid’ afleggen

Het grootste deel van het conflict tussen de migrantenculturen en de Nederlandse cultuur speelt zich af binnen de gemeenschappen van niet-westerse allochtonen

deel van de moslims in Nederland is overigens absoluut niet radicaal, hooguit enigszins conservatief. Er is slechts een zeer kleine minderheid die als extremist kan worden bestempeld, maar deze veroorzaakt wel relatief veel maatschappelijke ontregeling. Bedreiging aan het adres van anti-islamitische politici en publicisten en van openlijk afvallige geloofsgenoten zijn langzamerhand vertrouwde verschijnselen geworden. En er is in Nederland, zoals in bijna de hele wereld, een beduchtheid voor terroristische aanslagen tegen de westerse samenleving als geheel.

vraag 3 Wat is de gedachte achter het voeren van een minderhedenbeleid en hoe geschiedt dat ten aanzien van allochtonen?



Cultuurclash vaak binnen eigen gemeenschap

Toch speelt het grootste deel van het conflict tussen de migrantenculturen en de Nederlandse cultuur zich af *binnen* de gemeenschappen van niet-westerse allochtonen: in de kleine kring van het gezin, de familie en de buurt. Daar botsen traditionele ouders met hun modernere kinderen en is de positie van vrouwen er onderwerp van discussie. De westerse omgeving reageert verdeeld op de niet-westerse culturele uitingen. Lang was het multiculturalisme in zwang. Daarbij stonden een positieve benadering van andere culturen en een zo groot mogelijke gelijkwaardigheid daarvan met de westerse cultuur voorop. Onder invloed van zowel nationale gebeurtenissen – zoals de opkomst van Pim Fortuyn – als internationale gebeurtenissen – zoals de aanslag op de New Yorkse Twin Towers – is het enthousiasme voor deze benadering bekoeld. Het multiculturalisme heeft plaats gemaakt voor een strengere benadering waarin minder nadruk is op de mogelijkheid van naast elkaar levende culturen en meer nadruk op de aanpassing van de allochtonen aan de Nederlandse samenleving en cultuur. Ook het strengere toelatingsbeleid ten aanzien van migranten past in deze visie.

antwoord 1 Er zijn relatief meer niet-westerse allochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijd dan autochtone. Zij krijgen gemiddeld meer kinderen (Marokkaanse moeders gemiddeld drie, het gemiddelde in Nederland is 1,8). Er sterven relatief weinig allochtonen omdat er nog niet zo heel veel oude niet-westerse allochtonen in Nederland zijn.

antwoord 2 Het bestrijden van sociaal-economische achterstand, ondermeer door extra steun voor ‘zwarte scholen’, hulp bij het krijgen van werk en stimuleren van inburgering.

antwoord 3 Indonesiërs, Duitsers, Turken, Marokkanen. Niet-westerse allochtonen zijn in de meerderheid.